

Dr. SERES IMRE

tanszékvezető egyetemi tanár /Budapest/

A MEZŐGAZDASÁGI JOG TOVÁBBFEJLŐDÉSÉNEK ELVI KÉRDÉSEI

I.

A szocialista joggal szemben támasztott alapvető követelmény, hogy a jog jól tükrözze a társadalom gazdasági életfeltételeit. Ebből értelemszerűen következik, hogy ha a fejlődés már meghaladottá teszi az érvényes jogot, azt meg kell változtatni, vagyis mind a jogalkotást, mind a jogalkalmazást ismét olyanná kell tenni, amely jól tükrözi a társadalom gazdasági életfeltételeit.

A társadalom gazdasági életfeltételeinek fejlődését követő és ezt a fejlődést elő is segítő jogfejlődés tehát törvényszerű, egészében véve folyamatos jelenség, amely ennek megfelelően nemcsak a jog egészére nézve jellemző, hanem a jog egyes részterületein is szemléletesen megmutatkozó fejlődési törvényszerűség. Ezt a jelenséget talán még pontosabban úgy is megfogalmazhatnánk, hogy az általános jogfejlődés a jog egyes részterületein végbemenő konkrét jogfejlődés összessége és annak szintézise.

A jogtudomány szemszögéből nézve ez a folyamatos jogfejlődés lényegét illetően a szocialista jogrendszer fejlődéseként is jelentkezik. Erre a fejlődésre jellemző, hogy

bár a jogrendszer - a társadalmi viszonyok fejlődésének megfelelően - egyre mélyebben tagozódik, de ugyanakkor a jogrendszer egysége mindig ujratermelődik. A szocialista jog egészét átfogó jogrendszer tehát a jogfejlődés eredményeként egyidejűleg folyamatosan differenciálódik és integrálódik is. Történelmi szemmel nézve a jog olyan dinamikusan fejlődik, hogy annak követése is jelentős feladat, de különösen nehéz elősegíteni ezt a fejlődést a jogtudomány eszközeivel.

Ennek ellenére a jogtudománynak változatlanul elsőrendű feladata, hogy elősegítse a szocialista jogrendszer kiteljesedését, közvetve és közvetlenül is segítse mind a jogalkotást, mind a jogalkalmazást. Ebben a nagyon is összetett tevékenységben jelentős szerepet játszanak a jogi egyetemek a maguk tudományos tevékenységükkel, oktató és nevelő munkájukkal egyaránt. A korszerű egyetemi szakemberképzés értelemszerűen megkívánja, hogy az egyetemi oktató és tudományos munka lépést tartson általában a szocialista jogfejlődéssel, s olyan jogászai gondolkodásra tanítsa és nevelje a jogászfjúságot, amelynek birtokában azok az egyetem elvégzése után a különböző munkaterületeken eredményesen dolgozhatnak.

Lényegében ennek megfelelő fejlődés tapasztalható a mezőgazdasági jog egyetemi oktatásában és tudományos művelésében is, amelynek eredményeként a mezőgazdasági jog elnevezés mögött tulajdonképpen két önálló jogágazat alakult ki, éspe- dig a földjog és a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog.

A szocialista jogfejlődésünk dinamikájára azonban jellemző, hogy pl. a mezőgazdasági jog elnevezés mögött - nem kis mértékben e jogterületen dolgozó szakemberek igen aktív tevékenysége eredményeként - alighogy kialakult az önálló földjog és a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog, - máris felvetődtek a továbbfejlődés problémái. Felvetődtek azért, mert azok a társadalmi gazdasági viszonyok, amelyek szabályozására ez a jogterület kiterjed, rendkívül gyors és alapvető jelentőségű fejlődésen mentek és mennek keresztül, s ezt a fejlődést a jogtudománynak is megfelelően tükröznie kell.

A továbblépés szükségességét ezen a területen is felszínre hozta már a gazdaságirányítás új rendszerére való át-
térés, s az azóta eltelt idő jogfejlődése csak megerősítette azt a követelményt, hogy mind a földjog, mind a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog területén tovább kell lépnie a jogtudománynak és a jogi oktatásnak egyaránt. Hogy a továbblépést milyen problémák indokolják, illetőleg hogy milyen irányba kell keresnünk a megoldást, arra közel sem olyan egyszerű választ adni, mint ahogyan az első látásra tűnik. A könnyebb megértés kedvéért vizsgáljuk meg ezt a kérdést külön a földjog és külön a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog területéhez kapcsolva, mivel a jogfejlődés gyakorlata is így veti fel a kérdést.

II.

1./ A földjog önálló jogágazatként való teljes elisme-

rése nálunk egészében véve a mezőgazdaság tömeges kollektivizálása után tekinthető általánosnak a jogtudományban, - függetlenül attól, hogy - véleményem szerint - a magyar földjog, mint a jogrendszer önálló ágazata, már korábban kialakultnak tekinthető.

A magyar földjog olyan jogágazatként alakult ki, amelyre egyértelműen jellemző a komplexitás mind az általa szabályozott jogviszonyok egészét illetően, mind pedig a jogi szabályozás módja tekintetében. A földjog komplexitása viszont eleve magában hordja azt a lehetőséget, hogy a földjogot szűkebb vagy tágabb értelemben foggjuk fel attól függően, hogy bizonyos meghatározott jogviszonyok a maguk komplexitásában elsősorban mint földjogi viszonyok jelentkeznek-e, vagy pedig e jogviszonyok komplexitásában a nem földjogi jelleg kerül előtérbe valamilyen újabb társadalmi megfontolás alapján.

A földjog mint jogágazat kialakulásának időszakában nálunk az a felfogás vált általánossá, amely szélesebb értelemben igyekezett felfogni a földjogot mint jogágazatot, s ennek megfelelően ide sorolt olyan komplex jogterületeket is, /pl. erdőjog, vízjog, stb./ amelyek csak részben tekinthetők "tiszán" földjogi jellegűeknek, de már részükben más jogágazat - vagy éppen a jogágon kívüliség - jellemző sajátosságait viselik magukon. Abban a fejlődési periódusban azonban e komplex jogviszonyok földjogi jellege került előtérbe, s így helyesen soroltuk ezeket a jogviszonyokat a földjog mint jogágazat keretébe. Ugyanakkor nem soroltunk ide olyan - lényegében jogágakon kívüli, vagy "jogághközi" - komplex jogterüle-

tet, mint pl. a bányajog, amelynek kétségtelenül vannak nem jelentéktelen földjogi jellegzetességei is. Erre a jogterületre azonban elsősorban nem ez a jellemző, s ezért ez a jogterület egészében véve ezért nem került a földjog keretébe.

A gazdaságirányítás új rendszerére való áttéréssel jelentős mértékben tisztázódtak, mintegy katalizálódtak a komplex földjogi viszonyok. Ennek eredményeként a földjogi viszonyok meghatározott körének nemcsak a pillanatnyi állapota, hanem a belátható távlati fejlődése is egyértelművé vált. Ilyennek tekinthetők a földtulajdoni viszonyok, a földhasználati viszonyok, a földigazgatási viszonyok, vagyis egészében véve a szűkebb értelemben vett földjog területe, ahol ugyan a jogviszonyok változatlanul komplex jellegűek, de e komplexitáson belül a megelőző szabályozáshoz képest egyértelműen uralkodóvá vált a földjogi jellegadó sajátosság. Mindez ugy is felfogható, hogy a földjog mint jogágazat első fejlődése elvezetett oda, hogy a szűkebb értelemben vett földjog elhatárolható módon kialakult a tágabb értelemben vett földjogon belül. Más oldalról nézve ez egyben azt is jelentette, hogy kérdésessé vált a földjog többi részének a helye, vagyis az a jogterület, amely a szűkebb és a tágabb értelemben vett földjog között helyezkedik el. /Az 1974-es kiadásu egyetemi földjogi tankönyv ezt a részt már tudatosan elkülönítve a HARMADIK RÉSZ-ben sorolt fejezetekben tárgyalja./

Ennek a jogterületnek a kérdésessé válását azonban nem

csupán a szűkebb értelemben vett földjog kikristályosodása váltotta ki, hanem sokkal inkább egy olyan külsőnek tekinthető tényező, amely a földjogon kívülről hat erre a jogterületre. Ez a külső tényező pedig nem más, mint a környezetvédelem fokozott előtérbe kerülése Magyarországon is ahhoz hasonlóan, ahogyan ezt a kérdést a tudományos-technikai forradalom élesen előtérbe hozta ugyyszólván az egész világon.

A környezetvédelem nem mint új jogágazat, hanem mint olyan komplex jogterület került előtérbe, amely azzal a kifejezett igénnyel lép fel, hogy a jogági hovatartozásra való tekintet nélkül a környezetvédelem címszó alatt kiemelten foglalkozzunk mindazokkal a kérdésekkel, amelyek ilyen jellegűek, illetőleg a környezetvédelemre való figyelemmel foglalkozzunk azokkal a jogterületekkel is, amelyek ugyan közvetlenül nem környezetvédelmi problémaként jelentkeznek, de közvetve kihatásuk van az emberi környezet védelmére.

A környezetvédelem ilyen előtérbe kerülése feltétlenül azzal az igénnyel lép fel, hogy ezekkel a kérdésekkel mind a jogtudomány, mind a jogi oktatás kiemelten foglalkozzon, nem jogágazatként, de egy fontos jogágazat súlyával kezelje a környezetvédelem jogi kérdéseit.

Gyakorlatilag mindez azt jelenti, hogy a környezetvédelem keretében kell foglalkozni minden olyan jogi kérdéssel, minden olyan jogterülettel, amely közvetlenül környezetvédelmet érint, függetlenül attól, hogy egyébként ezek a szabályok hagyományosan milyen jogágazathoz tartoznak. Így a környezet-

védelmi jog keretébe kerülnek olyan jogterületek, amelyek eddig a földjogban, a polgári jogban, az államigazgatási jogban stb. helyezkedtek el, illetőleg az elismert jogágazatokon kívül, mintegy "jogágközi" állapotban voltak. Természetesen ide tartozik mindenekelőtt a környezetvédelmi jogszabály által átfogott jogterület, arról nem is szólva, hogy a környezetvédelmi jognak a nemzetközi vonatkozásai is nagyon lényegesek már a jelenlegi, un. kialakulási stádiumban is.

A környezetvédelmi jog területe tehát olyan komplex jogterület, melyről még sokat kell beszélgetnünk ahhoz, hogy megfelelően kialakuljon. Ennek ellenére már ma is eléggé világos, hogy a szűkebb értelemben vett földjogot meghaladó és eddig földjogi jellegűnek tekintett jogterület a maga komplex mivoltában a környezetvédelmi jogba kívánkozik. Aligha vitatható ez pl. a természetvédelem, vagy a mezőgazdasági rendeltetésű földek védelmére vonatkozó jogi szabályozás esetében; de az sem igen tagadható, hogy a környezetvédelmi jelleg a közelmúlt időszakban fokozott mértékben előtérbe került a vizgazdálkodás és az erdőgazdálkodás jogában is. /Itt kell megjegyezni, hogy a szocialista jogrendszer fejlődése adott esetben elvezethet a vízjog és az erdőjog önálló jogágként, vagy legalább is a jogágiság súlyát elérő különálló jogterületként való elismeréséhez is, mint pl. a szovjet jogrendszerben./

Az a jogterület tehát, amely eddig a szűkebb és a tágabb értelemben vett földjog között helyezkedett el, minden

bizonytal átkerül a környezetvédelmi jogba. Bár a környezetvédelmi jog egész területe a magyar környezetvédelmi jog esetében még nem tekinthető kialakultnak, - annyi már világos, - vagy ha úgy tetszik: akkor ma még úgy tűnik, hogy a magyar környezetvédelmi jog magvát éppen az a jogterület alkotja, amely eddig jórészt a földjog keretében helyezkedett el. Amennyiben viszont ez így igaz, abban az esetben a magyar környezetvédelmi jog a legszorosabb kapcsolatban kell, hogy legyen a földjoggal mind a tudományos művelés, mind pedig az egyetemi oktatás területén.

Mindebből az következik, hogy az egyetemi oktatásban - kellő előkészítés után - úgy lehet és kell logikusan továbblépni, hogy a környezetvédelmi jogot kialakítva abban megfelelően el kell helyezni mindazt a joganyagot, amely tulmegy a szűkebb értelemben vett földjog keretein. A magam részéről azon a véleményen vagyok, hogy az erdőjog és a vízjog a maga teljes komplexitásában kerüljön át a környezetvédelmi jogba - függetlenül attól, hogy az erdőjog és a vízjog földjogi vonatkozásai, illetőleg a nem környezetvédelmi jellege más jogrendszeri elhelyezést is lehetővé tesz.

2./ A mezőgazdasági termelészövetkezeti jog, mint a mezőgazdasági jog keretében művelt másik jogágazat továbbfejlődése ugyancsak számos, elméletileg egyáltalán nem könnyen megoldható kérdést vet fel.

A magyar mezőgazdasági termelészövetkezeti jognak mint önálló jogágazatnak a kialakulása tulajdonképpen már magában

hordja annak a lehetőségét, hogy a fejlődés bizonyos fokán a magyar szocialista jogrendszer alakulása megkérdőjelezze a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog önálló jogágiságát, illetőleg arra készítse a jogtudományt, hogy a társadalmi viszonyok és a jogfejlődés által kialakult ujabb körülmények között felülvizsgálja a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog jogági hovatartozásának és az ezzel kapcsolatban felmerült egyéb jogrendszeri tagozódásnak a kérdését. A mezőgazdasági termelészövetkezeti jog kialakulása magában hordta a kérdésfelvetődés lehetőségét két oknál fogva; éspedig egyrészt azért, mert a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog mint önálló jogágazat nálunk a népgazdaság más ágazataiban működő egyéb szövetkezetek jogi szabályozásától elkülönítve, kizárólag a mezőgazdasági termelészövetkezetekre vonatkozó sajátos jogi szabályozás alapján jött létre; másrészt ez a kizárólagos jogi szabályozás a mezőgazdaságban működő másik nagyüzemi szektortól az állami gazdaságoktól is elkülönítve kezelte a mezőgazdasági termelészövetkezeteket.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a magyar jogrendszerben a mezőgazdasági termelészövetkezeti jognak mint önálló jogágazatnak az ilyen kialakulása nem hiba, hanem szinte természetes következménye annak a gazdasági-társadalmi és jogfejlődésnek, amely a gazdaságirányítás új rendszerére való áttérésig egyértelműen jellemző volt Magyarország szocialista fejlődésére.

A gazdaságirányítás új rendszerére való áttérés és az ezzel kapcsolatos szövetkezeti jogalkotás aztán ténylegesen

fel is vetette, mintegy napirendre tűzte a szövetkezeti jogfejlődés aktuális kérdéseit. A problematikus itt nem a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog továbbfejlődése volt, - hiszen a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 1967. évi III. törvény már az új gazdasági mechanizmus szellemében megszületett és hatályba is lépett, - de ehhez kapcsolatosan felmerült az egyéb szövetkezetekre vonatkozó újabb jogi szabályozás szükségessége is. Ennek az újabb jogi szabályozásnak pedig az volt az alapvető feladata, hogy az egyéb szövetkezetek esetében is - a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jogi szabályozásához hasonlóan - a helyére kerüljön a szövetkezeti jelleg a szövetkezetek működésének jogi szabályozásában, s ezzel egyidejűleg megszüntessék annak a jogi lehetőségét, hogy ezeket a szövetkezeteket az állami vállalatokra vonatkozó jogi szabályozás szerint működtessék. Az egyéb szövetkezetekre vonatkozó újabb jogi szabályozásban a szövetkezeti jelleg megerősítéséhez, illetve kifejlesztéséhez a követendő példát a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogi szabályozás nyújtotta. Ez kézenfekvő és érthető megoldás is volt, - de a közelmúlt több éves szövetkezeti jogalkotási és jogalkalmazási tapasztalata egyre inkább azt mutatja, hogy ezt a módszert csak jobb megoldás hiányában szabad alkalmazni.

Az egyéb szövetkezetek újabb jogi szabályozásának keresése, illetve az új gazdasági mechanizmus általános szövetkezeti gazdaságpolitikája azonban szükségszerűen ismét felszínre hozta ilyen körülmények között azt a - régebben

már többször is felvetődött - szövetkezeti jogi szabályozási problémát is, hogy időszerű lenne elkészíteni az általános szövetkezeti törvényt.

Anélkül, hogy az akkor felmerült jogi szabályozási megoldási lehetőségeket, azok variációit vizsgálnánk, itt most elegendő annak a ténynek a megállapítása, hogy a magyar szövetkezeti jogi törvényhozás azt a megoldási formát választotta, hogy elkészítette az általános szövetkezeti törvényt azaz az igénnyel, hogy annak szabályai minden szövetkezeti ágazatban működő, mindenféle típusu és formájú szövetkezetre érvényesek. Ugyanakkor ehhez az általános szövetkezeti törvényhez kapcsoltn, illetve annak alapján kellett elkészíteni az egyes szövetkezeti ágazatok magasrendű ágazati jogszabályait, - amelyek részben el is készültek, részben pedig készülöben vannak.

A jogalkotásban tehát lényegében az történt, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogalkotásra támaszkodva előbb létrejött egy általános szövetkezeti törvény, majd ennek alapján létrejöhettek, ehhez igazodhattak, illetve ennek alapján létrejöhetnek az ágazati szövetkezeti jogszabályok. Az ágazati szövetkezeti jogalkotás gyakorlata egyre inkább azt mutatja, hogy ez a megoldás számos nehézséget támaszt abban az esetben, ha az ágazati jogalkotás mind az általános szövetkezeti törvény előírásainak, mind az ágazati sajátosságoknak eleget akar tenni. Ennek az ellentmondásnak a feloldásában aligha van más helyes megoldási lehetőség,

mint az ágazati követelményeknek elsődlegességet adni, s amennyiben nagyon szükséges, abban az esetben az ágazati követelmények szintéziséen módosítani az általános szövetkezeti törvény megfelelő rendelkezéseit.

De visszatérve a gondolatkör elindításához, számunkra itt most az a lényeges, hogy az egyéb szövetkezetekre vonatkozó újabb jogi szabályozás az általános szövetkezeti törvény és az ágazati szövetkezeti jogszabályok a jogrendszer tagozódását illetően újabb differenciáló és integráló kérdéskört vetett fel. Ennek lényege egyrészt az, hogy az újabb szövetkezeti jogi szabályozás az egyéb szövetkezeteket is leválasztotta a polgári jog területéről, - amivel tovább differenciálta a magyar szocialista jogrendszert, - másrészt viszont felszínre hozott egy szövetkezeti jogi integráló tendenciát, amelynek írott jogi alapját elsősorban az általános szövetkezeti törvény nyújtja.

A magyar jogrendszernek a szövetkezeti jogalkotás által kiváltott differenciálódása és a szövetkezeti jogi integráló tendencia ma sem lezártnak tekinthető vitát váltott ki a jogtudományban, amely vita ismertetésére itt a rendelkezésre álló keretek között nem térhetünk ki. Ennek ellenére szükséges ebben a vitában legalább egy viszonylag tartósan megtartható álláspontra jutni, részben a szövetkezeti jogtudomány továbbfejlődése, részben pedig - és ez a közvetlenebbül sürgető indok, - a jogi oktatás korszerűbbé tétele érdekében. Éppen ezért megkísérlem e vitás kérdésben felvázolni a véleményemet

és egyben megkeresni azt a megalapozott megoldási lehetőséget, amelyet ebben a vonatkozásban a jogi egyetemi oktatásban a korszerűsítés jegyében alkalmazni kell.

Véleményem szerint ma már általános tényként kell elfogadni azt, hogy az érvényes jogi szabályozás szerint nemcsak a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, de az egyéb szövetkezetek sem tartoznak a polgári jog keretébe, illetőleg a polgári jog csak olyan általánosságban foglalkozhat a szövetkezetekkel, ami egészében véve kívül esik a szövetkezetek mint szövetkezeti kollektívák belső jogviszonyain. Ugyanakkor tény, hogy a szövetkezeti kollektívák mint vállalat-szerű gazdálkodást folytató kollektívák belső jogviszonyai nagyon közeli rokonságban vannak az állami vállalati kollektívák, mint vállalati gazdálkodást folytató kollektívák belső jogviszonyaival. A magam részéről nagyon lényegesnek tartom e kétféle kollektívának mint gazdálkodó kollektívának a közvetlen rokonságát, azt, hogy ebben a vonatkozásban tulajdonképpen az egyaránt szocialista jellegű gazdálkodó kollektíva kétféle megjelenési formájáról van szó, amelyeket az egységes szocialista gazdálkodási szervezeti struktúra fog össze.

Az a tény, hogy az egyéb szövetkezetek belső jogviszonyaira vonatkozó jogi szabályozás kikerült a polgári jogból, ez önmagában és elszigetelten szemlélve még nem érinti a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogot, mivel az eddig sem tartozott a polgári jog keretébe. Az egész probléma akkor

érinti már a mezőgazdasági termelészövetkezeti jogot is, amikor az egyéb szövetkezetekre vonatkozó jogi szabályozást újra el akarjuk helyezni a jogrendszerben. Ez az újrahelyezés elvileg többféle megoldást is felvet, de ezeknek a variációknak az elemzése újra csak mellőzhető, mivel a probléma konkrét megoldását csak nagyon közvetve segítené elő. Maradjunk annál a megoldási lehetőségnél, amely - első sorban az általános szövetkezeti törvény talaján - nálunk a leginkább hangoztatott vélemény vagyis az, hogy mind a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog, mind az egyéb szövetkezetek joga mint szövetkezeti kollektívák joga egy jogágazatba: a szövetkezeti jog keretébe tartozik. A szövetkezeti jog ebben az értelemben véve felöleli minden szövetkezet jogi szabályozását, tekintet nélkül a szövetkezet ágazatára, típusára és formájára, vagyis lényegében véve az egész szövetkezeti szektor ebbe a jogágazatba tartozik, s így a szövetkezeti jog egyértelműen a szövetkezeti kollektívák jogágazata a magyar jogrendszerben.

Ugy tűnik, hogy ezzel tulajdonképpen megoldottnak is tekinthető a probléma, s most már csak az a feladat, hogy a szövetkezeti jogot megfelelő rendszerbe foglaljuk, illetve a jogrendszer tagozódásának ismervelei alapján a szövetkezeti jogot mint önálló jogágazatot elhatároljuk a jogrendszer egyéb ágazataitól.

Ezeken a pontokon azonban számos nehézségbe ütközünk, és sok jel arra vall, hogy a jogágazatok hagyományos ismervelei alapján nagyon nehéz elhatárolni a szövetkezeti jogot más

jogágazatoktól, s ugyancsak nehéz kellő mélységben kimutatni a különféle típusú és formájú szövetkezetek belső jogviszonyainak egyneműségét, vagyis mindkét oldalról kétséget kizáróan kimutatni a szövetkezeti jog egységes, önálló jogágiságát a magyar szocialista jogrendszerben.

A szövetkezeti jognak más jogágaktól való elhatárolása az újabb szövetkezeti jogi szabályozás alapján elsősorban azon a ponton fogható meg, hogy a szövetkezeti jog mint jogágazat a szövetkezeti kollektívák működésével, a kollektívák belső jogviszonyaival foglalkozik, vagyis olyan kollektíva jogviszonyokkal, amelyek a szövetkezeti csoporttulajdon alapján nemcsak általában a nem kollektívák jogviszonyaitól, de az egyéb kollektívák /állami, társadalmi/ jogviszonyaitól is elkülönülten jelentkeznek.

Igaz, hogy a szövetkezeteknek mint kollektíváknak a belső jogviszonyai alapvetően a vállalati működést illetően nagyon közel állnak az állami vállalati kollektíva belső jogviszonyaihoz, de a tulajdoni alap különbözősége és ehhez kapcsolatosan a tulajdonosi gazdálkodás kollektív szervezeti felépítése a jog szempontjából mégis csak lényeges módon elkülöníti egymástól a kétféle kollektíva belső jogviszonyait!

Ez viszont azt jelenti, hogy amennyiben más lényeges szempont nem merül fel, abban az esetben mindez önmagában véve is elegendő ismérvet mutat ahhoz, hogy a szövetkezeti jog egészében véve elkülöníthető legyen a jogrendszer többi ágazatától.

A szövetkezeti jog külső elhatárolásához képest sokkal nehezebb kimutatni megfelelő mélységben a különféle típusu és formájú szövetkezetek belső jogviszonyainak egységét, egynemiségét. Mondjuk ki egyértelműen, hogy egy bizonyos ponton túl ezt nem is lehet, egyszerűen azért, mert a különféle szövetkezeti ágazatokban működő különféle típusu és formájú szövetkezetek egymástól lényegesen eltérő szélességben és mélységben szabályozzák a belső jogviszonyaikat, hogy ugyanazt a jogintézményt eltérő tartalommal megtöltve találhatjuk egyik vagy másik szövetkezetben, arról már nem is szólva, hogy az adott népgazdasági ágazatban milyen szerepet tölt be a szövetkezet, s ennek következtében milyen irányu a szövetkezeti kollektiva gazdálkodásának fejlődése.

Mindennek illusztrálására csak példaként említem meg, hogy a szövetkezeti csoporttulajdonjog, valamint annak a személyi tulajdonjoggal való kapcsolata egészen más egy mezőgazdasági termelőszövetkezetben, mint mondjuk egy lakásfenntartó szövetkezetben, vagy pl. ami különösen lényeges, - hogy a termelői típusu szövetkezetben a tagok a tagsági jogviszony keretében teljes munkaerejüket kötik össze a szövetkezet tulajdonában lévő termelőeszközökkel, - míg az egyéb típusu szövetkezetekben a tagsági jogviszony nem köti a tag munkaerejét a szövetkezethez, vagyis^a nem termelői típusu szövetkezetekben a tagsági jogviszony kizárólag vagyoni és ezzel kapcsolatos szervezeti kötődést jelent a szövetkezethez, stb.stb.

Az, hogy a szövetkezeti jogviszonyok egynemisége és azonossága csak egy bizonyos pontig mutatható ki annak ellenére, hogy ezek a jogviszonyok külsőleg elhatárolhatók és bizonyos tág körben egységbe is foglalhatók, - az nagyon nehezzé teszi a szövetkezeti jog tudományos művelését és még inkább annak oktatását. A szövetkezeti jogviszonyok bizonyos egysége, illetve összetartozása értelemszerűen kimutatható egy-egy szövetkezeti ágazatban az azonos típusú szövetkezetekben, de ágazatonként, típusonként és formákként is különböznek egymástól. Ennek következtében ha az egyes szövetkezeti jogintézményeket vizsgáljuk minden szövetkezeti ágazatban, akkor azt tapasztaljuk, hogy ugyanaz a jogintézmény ugyszólván minden szövetkezeti ágazatban eltérő módon jelentkezik, illetőleg az adott szövetkezeti jogintézményt jellemző és minden szövetkezeti ágazatra kiterjedő azonosság háttérbe szorul a konkrét szövetkezeti ágazatra jellemző különbözőség mögött. Ugyanakkor viszont nem szabad elfelejteni azt a lényeges tényt, hogy az azonosságnak és a különbözőségnek ez a kavalkádja egy meghatározott kereten belül, éspedig a szövetkezeti jog keretén belül játszódik, vagyis olyan belső jogi jelenség, amellyel ma a szövetkezeti jog keretén belül mint természetes jelenséggel kell számolni.

Tulajdonképpen ez vezet oda, hogy az általános Szövetkezeti Törvényt nem nevezhetjük egységes Szövetkezeti Törvénynek. Egységes szövetkezeti törvény abban az esetben lenne, ha mindenféle szövetkezet ennek alapján jöhetne létre

és működhetne. Erről azonban szó sincs, hiszen nálunk nincs egyetlen olyan szövetkezet sem, amely csak a Szövetkezeti Törvény alapján jönne létre és működne. Sőt, az sem mondható el, hogy a Szövetkezeti Törvény minden rendelkezése olyan, amely minden konkrét szövetkezetben érvényesülne azok mellett a szabályok mellett, amelyek csak az adott szövetkezeti ágazatra jellemzőek. A Szövetkezeti Törvény az egyes szövetkezeti ágazatokban működő szövetkezetek legfontosabb, általános szabályait tartalmazza egymás mellett felsorolva, amelyekből minden szövetkezeti ágazatban azokat a szabályokat alkalmazzák, amelyek alkalmazhatók az adott szövetkezeti ágazatban. Amennyiben viszont az adott szövetkezeti ágazat fejlődése által megkövetelt újabb szabály ellentétes lenne a Szövetkezeti Törvény valamely szabályával, abban az esetben nem a szövetkezeti ágazat fejlődése áll meg, hanem a Szövetkezeti Törvény megfelelő rendelkezése szorul módosításra.

Amennyiben viszont ez így igaz, abban az esetben a jogtudomány - s tegyük hozzá mindjárt, hogy a jogi oktatás is - csak azt teheti, hogy a szövetkezeti jogot összehasonlító alapon műveli az adott kereten belül, a jogi oktatásban minden bizonnyal úgy, hogy a hallgató minden egyes szövetkezeti ágazatról kapjon teljes képet, a jogtudományban pedig mind az ágazati, mind a jogintézményenkénti művelés magában hordja az összehasonlító jogi tevékenység szükségességét.

A gondolatmenetben ide jutva most már úgy fogalmaznám

meg a véleményemet, hogy a szövetkezeti jog a magyar jogrendszer jelenlegi fejlődési szakaszában a magyar szocialista jogrendszer szerves részeként létezik úgy, hogy annak művelése csak összehasonlító módon lehetséges. Így ennek alapján tulajdonképpen "összehasonlító magyar szövetkezeti jog" elnevezéssel jelölhetjük a jogrendszernek ezt az önálló ágazat súlyával elkülöníthető területét./Tény, hogy az "összehasonlító" jelző használata vitatható, mivel a jogban ez a szó eddig ugyyszólván kizárólag nemzetközi összehasonlítást jelzett, - de mégis ezt a szót kell használnom, mivel jobb pillanatnyilag nincs, az utána következő "magyar" szó pedig jelzi, hogy nem nemzetközi összehasonlító jogi tevékenységről van szó./ Az összehasonlító magyar szövetkezeti jog a magyar jogrendszer szerves része, amely a szövetkezeti szektor egészére kiterjed, a szövetkezeti kollektívák belső jogviszonyait öleli fel és az egyes szövetkezeti ágazatok jogát összehasonlító módszerrel vizsgálja.

Lényegében ezt az álláspontot látszik alátámasztani a szövetkezeti jogalkalmazás gyakorlata is, pontosabban az a tény, hogy a joggyakorlatban mi a viszony az ágazati szövetkezeti jogszabályok és az általános szövetkezeti törvény között. Így pl. a mezőgazdasági termelőszövetkezeti ágazati jogszabály jogtechnikailag úgy van megkonstruálva, hogy az a hatálya alá eső szövetkezetek / szövetkezeti társulások és területi szövetségek/ tekintetében elsődleges /közvetlen és teljes/ jogforrás továbbra is, ami egyértelműen az ágazati

jelleg megőrzésére utal. A teljeskörű ágazati szabályozás rendszerének fenntartása mellett azonban mindazokban a kérdésekben, amelyeket az ágazati jogszabályok nem szabályoznak, a Szövetkezeti Törvényt és végrehajtási rendeletét kell alkalmazni. Más megfogalmazásban ez egyben azt is jelenti, hogy ha az ágazati szövetkezeti szabályok valamely kérdést nem szabályoznak, akkor ma már ilyen esetben nem a Ptk-t, hanem a Szövetkezeti Törvényt és végrehajtási rendeletét kell alkalmazni, - ezzel is jelezve, hogy a szövetkezeti jogviszonyok egészében véve kikerültek a polgári jog hatásköréből.

Az összehasonlító magyar szövetkezeti jogban az ágazati jelleg megmaradása ezek szerint mindenekelőtt azt mutatja, hogy egy-egy szövetkezeti ágazat nem olvad föl egy általános és egységes szövetkezeti jogban. A szövetkezeti jog keretében megmarad az adott szövetkezeti ágazat egységének megfelelő önállósága. Az összefogó jogi keretet azonban elsősorban azok az általános szövetkezeti szabályok adják, amelyeket a Szövetkezeti Törvény és annak végrehajtási rendelete tartalmaz. Az összehasonlító magyar szövetkezeti jog tehát olyan egység, amely annyi lábon áll, ahány szövetkezeti ágazat ismert a népgazdaságban.

A szövetkezeti jogban az ágazati jelleg megmaradása, sőt, gyakorlatilag a szövetkezet ágazati jellegének elsődlegessége egyben azt is kifejezésre juttatja, hogy a további fejlődést illetően mi az, ami elsődlegesen meghatározó az

adott szövetkezeti ágazatban. Így pl. a mezőgazdasági ágazatot illetően a mezőgazdasági termelőszövetkezetek továbbfejlődésében az-e az elsődleges meghatározó szempont, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet szövetkezet, vagy pedig az, hogy mezőgazdasági nagyüzem. Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi a fejlődést elsősorban meghatározó tényező, - ami természetesen nem zárja ki, sőt feltételzi azt, hogy annak megfelelően az adott szövetkezeti típus és forma is megfelelő fejlődésen menjen keresztül, hogy biztosítsa a szükséges keretet a szövetkezeti mezőgazdasági nagyüzem számára. Ez az ágazati fejlődés a szövetkezeteket szükségszerűen közel viszi az adott ágazatban működő egyéb kollektív gazdálkodó egységekhez, elsősorban az állami vállalatokhoz, illetve a mezőgazdaságban az állami gazdaságokhoz.

Az ágazati fejlődés azonban ugyanakkor nem zárja ki annak a lehetőségét sem, hogy az ágazatok is közeledjenek egymáshoz, illetőleg hogy a különféle ágazatokban működő szövetkezetek között - adott esetben - kölcsönös együttműködés alakuljon ki valamilyen formában.

A fejlődés tehát horizontális és vertikális integrációt is mutat, de ezek a fejlődési jelenségek eltérő módon jelentkeznek az egyes szövetkezeti ágazatokban. Van szövetkezeti ágazat, ahol még kialakulási problémákkal találkozunk, - mint pl. a lakásszövetkezeti ágazatban, - s van szövetkezeti ágazat, ahol már a szövetkezeti formán is túllépő fejlődési jelenségek árnyéka mutatkozik, mint pl. a mezőgazdasági termelőszövetkezeti ágazatban.

Az bizonyos, hogy a magyar szövetkezeti mozgalomban - a jelenlegi fejlődési szakaszban - nem található olyan fejlődési jelenség, amely azt mutatná, miszerint az egyes szövetkezeti ágazatok úgy közelednek egymáshoz, hogy annak eredményeként olyan általános szövetkezeti típus alakulna ki, amely a ma ismert szövetkezeti ágazati tevékenységek mindegyikével foglalkozna.

Kétségtelen, hogy egyes mezőgazdasági termelőszövetkezetekben találkozunk olyan jelenséggel, hogy a termelőszövetkezet szinte "üzemági" szervezettséggel gondoskodik a rászoruló termelőszövetkezeti tagjai és alkalmazottai lakásproblémájának megoldásáról, - tehát ellát egy lakásszövetkezeti funkciót is. Ugyancsak a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben találkozunk olyan jelenségekkel is, amikor a termelőszövetkezet ipari szövetkezeti feladatokat, vagy fogyasztási szövetkezeti feladatokat is ellát. Mindez azonban csak "mellékes", "kiegészítő" tevékenység az egyes mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, de egyáltalán nem olyan jelenség, amely arra mutatna, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek fokozatosan átvennék az egyéb típusú szövetkezetek tevékenységi körét is, s ezen keresztül olyan általános típusú szövetkezetté fejlődnének, amelyek minden ma ismert szövetkezeti ágazat tevékenységi körét egy szövetkezeti típusban megvalósítanák. Ugyanakkor az is tény, hogy elméletileg, adott körülmények között egyáltalán nem kizárt egy ilyen általános típusú szövetkezet létrehozása, illető-

leg kifejlődése. Ezt bizonyítja az is, hogy nálunk pl. "egy kicsit" ilyen volt a fordulat éve után a földműves-szövetkezet, s "egy kicsit" ilyennek tekinthető ma is az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezet.

Magától értetődik, hogy ha a magyar szövetkezeti mozgalomban egy általános típusú szövetkezeti forma kialakulása irányába mutatna a fejlődés, ez a szövetkezeti forma potenciálisan ma már nem az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezetből alakulna ki, hanem sokkal inkább a mezőgazdasági termelőszövetkezetből. Egy ilyen fejlődés értelemszerűen rövid időn belül elvezetne az egységes szövetkezeti jog kialakulásához is, feltételezve természetesen azt, hogy a szövetkezeti szektor változatlanul elkülöníthető az állami szektortól. Mindettől a feltevéstől azonban eltekinthetünk, mivel a magyar szövetkezeti mozgalomban jelenleg ilyen irányú fejlődés nem tapasztalható.

Ugyancsak nem tapasztalható olyan jelenség sem, hogy a szövetkezeti szektor és a tanácsi, állami szektor, valamint a helyi tanácsok egyesülnének az ismert népi kommuna formájában, vagy ahhoz hasonló módon.

Ha viszont a szövetkezetek között - bizonyos együttműködésen túlmenő - horizontálisnak nevezhető integráció nem tapasztalható, abban az esetben változatlanul fokozott figyelmet érdemel a szövetkezeti ágazati fejlődés, különös tekintettel arra, hogy az adott népgazdasági ágazat egészének fejlődése milyen hatással van és lehet az ott működő

szövetkezeti szektor fejlődésére.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a magyar népgazdaság egyes ágazatainak a fejlődését, akkor ugyyszólván egyből szembetűnő, hogy az összehasonlító szövetkezeti jog kereteit is feszegető fejlődési jelenségekkel egyenlőre csak a mezőgazdasági ágazatban számolhatunk, de nálunk ma még ott is inkább potenciális lehetőségként, sem mint aktuális kérdésként. Ezt a potenciális fejlődési lehetőséget viszont magában hordja a magyar mezőgazdasági ágazat eddigi fejlődése is, de bizonyos értelemben már példázza is egyes európai szocialista államok mezőgazdasági ágazatának fejlődése. Ennek az új fejlődési jelenségnek a lényege abban foglalható össze, hogy a kétféle mezőgazdasági nagyüzem; az állami gazdaság és a mezőgazdasági termelőszövetkezet tevékenységében szervezetileg is közelebb kerül egymáshoz úgy, hogy közben egy integráció eredményeként agrár-ipari komplexumok, vagy agrár-ipari kombinátok /hol milyen elnevezéssel jelölik ugyanazt a jelenséget/ jönnek létre, amelyek összefogják a mezőgazdasági termelő és a mezőgazdasági termékeket iparszerűen feldolgozó tevékenységet. Amennyiben ezek az agrár-ipari egyesülések elterjednek és általánossá válnak, aligha lehet vitás az, hogy abban a különböző szektorokba tartozó mezőgazdasági nagyüzemek és ipari /elsősorban mezőgazdasági feldolgozó ipari/ vállalatok úgy egyesülnek, hogy azok belső jogviszonyaival már nem az összehasonlító szövetkezeti jog keretében, nem is a mezőgazdasági

termelőszövetkezeti jogban, hanem valamiféle "mezőgazdasági vállalati jogban", vagy "agrár-ipari vállalati jogban" lehet és kell is majd foglalkozni.

A magyar mezőgazdasági ágazatnak ez a fejlődési perspektívája ugyan még nem aktuális gyakorlati kérdés, de ennek ellenére nem elhanyagolható szempont annak megítélésében, hogy az összehasonlító szövetkezeti jog keretében a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog hogyan helyezkedik el, annak tudományos művelése és oktatása hogyan valósuljon meg.

Ha erre a kérdésre válaszolni akarunk, akkor aligha jutunk logikusan más megállapításhoz, mint amit már az eddig kifejtettekből is érezni lehet. Ez pedig abban fogalmazható meg, hogy az összehasonlító szövetkezeti jog keretében - mint szövetkezeti ágazati joggal - lényegében az eddigiekhez hasonló figyelemmel kell foglalkozni a mezőgazdasági termelőszövetkezeti joggal. Másrészt kifejezve ez egyben azt is jelenti, hogy az összehasonlító magyar szövetkezeti jog létrejötte egyáltalán nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog beolvad és feloldódik ebben a szövetkezeti jogban. A mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog ágazati önállósága megmarad az összehasonlító szövetkezeti jog keretében is. Megmarad elsősorban azért, mert a mezőgazdasági termelőszövetkezeti nagyüzemi gazdálkodás "uralkodó" szerepet játszik a magyar mezőgazdasági szocialista nagyüzemi gazdálkodás rendszerében /ami egyetlen más népgazdasági ágazat szövetkezeti szektoráról sem mondható el/, s ebből következően megmarad másodsorban

azért, mert a mezőgazdasági szövetkezeti szektor továbbfejlődése az agrár-ipari vállalati jog kialakulása irányába mutat. Ez a fejlődési ut természetesen idővel oda vezet majd, hogy a mezőgazdasági termelőség szövetkezeti jog mint szövetkezeti ágazati jog kiválik az összehasonlító szövetkezeti jog keretéből - s ahogyan ma látható - agrár-ipari vállalati joggá alakul át.

Mindebből a mezőgazdasági termelőség szövetkezeti jog oktatását illetően az következik, hogy a jogi oktatásban önálló tárgyként kell kezelni az összehasonlító magyar szövetkezeti jog oktatását, amelynek keretében változatlan sullyal kell foglalkozni a mezőgazdasági termelőség szövetkezeti joggal, de emellett a mezőgazdasági termelőség szövetkezeti joghoz hasonlóan kell foglalkozni a többi szövetkezeti ágazat jogával is. Mindennek tantervben konkrétizálva ugy kellene jelentkeznie, hogy változatlanul egy féléven át kell tanítani a mezőgazdasági termelőség szövetkezeti jogot, - s mivel ennek során a hallgatók már szert tesznek egy általános szövetkezeti jogi ismeretekre is, - a következő félévben kellene tanítani a többi szövetkezeti ágazat jogát, természetesen ugyancsak szövetkezeti ágazatonként és nem szövetkezeti jogintézményként. Szövetkezeti ágazatonként azért, hogy a joghallgatók előtt egy világos kép alakuljon ki minden egyes szövetkezeti ágazatról, hiszen a gyakorlatban is konkrét szövetkezettel és annak jogi kérdéseivel találkozhatnak, s ezen az alapon kerülhetnek elő a szövetkezeti jogintézmények is a maguk

konkrét megjelenési formájukban. Ugy vélem, hogy az összehasonlító magyar szövetkezeti jog egyetemi oktatásának ilyen megszervezése belátható ideig korszerű képzést biztosít ezen a területen a joghallgatók számára.